

LINIȘTEA DE DINAINTE

Despre
originile
neașteptate

**ALE UNOR
IDEI RADICALE**

Traducere
din limba engleză de
Adina Avramescu

Gal Beckerman

Cuprins

Introducere	11
1. Răbdarea	23
2. Coerența	51
3. Imaginația	79
4. Dezbateră	111
5. Concentrarea	143
6. Controlul	171
Interludiu	205
7. Piața	225
8. Torțele	255
9. Virusul	289
10. Numele	325
Epilog	357
Mulțumiri	375
Note	381

Introducere

Schimbarea – de tipul celei care răstoarnă norme sociale și dezrădăcinează tradiții – se produce lent la început. Oamenii nu se apucă pur și simplu să taie capul regelui. Ani și chiar decenii la rând îl ponegresc, și-l imaginează dezbrăcat și ridicol, îl coboară de la statutul de zeu la cel de muritor supus greșelilor (și cu un cap ce poate fi tăiat). Acest lucru este valabil pentru toate tipurile de revoluții. Există sclavie. Și apoi un grup mic de oameni încep să fie îngrijorați de situația lor, de ruina morală reprezentată de faptul că unii oameni au în proprietate alți oameni, și să se gândească ce se poate face. Discuțiile lor îi transformă într-un grup cu un scop, abolirea, și impun în cele din urmă acțiunea, apoi schimbarea mentalității și, într-un final, a legilor.

Suntem acaparați de momentul în care mulțimea se adună pe stradă – adrenalina, gazul lacrimogen, scandările asurzitoare, un polițist călare care pune la pământ un individ fără apărare sau un om care se pune în fața unui tanc. Dar, dacă mergem înapoi pe firul evenimentelor până în punctul în care un bloc solid al realității împărtășite este fisurat pentru prima oară, găsim de regulă un grup de oameni care discută. Pentru a fi mai exact (și pentru a revendica un cuvânt pe care Silicon Valley l-a transformat într-un jargon lipsit de sens), ei incubează. Iar incubarea unor idei radicale noi este un proces foarte special ce presupune anumite condiții: un spațiu strâmt, o presiune ridicată, o mulțime de șoapte pătimașe și un grad de libertate pentru dezbaterea și cooperarea în vederea atingerii unui obiectiv comun.

Saul Alinsky, organizatorul comunitar ale cărui *Rules for Radicals* („Reguli pentru radicali”) au devenit o biblie pentru activiști, scria că revoluțiile încununare de succes urmează structura în trei acte a unei piese de teatru. „În primul act sunt prezentate personajele și complotul, în al doilea, acestea sunt dezvoltate în condițiile în care piesa își propune să capteze atenția spectatorilor.¹ În ultimul act, binele și răul ajung la o confruntare impresionantă și la un deznodământ.” Problema generației de revoluționari pe care Alinsky o observa de la înălțimea conferită de pregătirea și notorietatea sa la sfârșitul anilor 1960 era nerăbdarea. Ei au trecut rapid la al treilea act, tânjind după acea „revelație” produsă de victoria binelui asupra răului. Dar această scurtătură nu era una reală, ci mai degrabă „o confruntare de dragul confruntării, o răbufnire urmată de întoarcerea în întuneric”.

Incubația apare în primele două acte. Fără mobilizare, strategie, dezbateri și persuasiune, Alinsky știa foarte bine, poți să ai un protest fantastic care te lasă cu gura căscată, dar cu mâna goală.

Unde are loc acest tip de incubație în ziua de azi? În mediile de socializare, poate? Pe site-uri precum Twitter și Facebook, unde oamenii încă mai cred că un hashtag ajuns viral are potențial subversiv?

În viața noastră personală, cei mai mulți dintre noi am ajuns să înțelegem că platformele sunt bune doar pentru unele lucruri. Ele sunt hiperactive. Sunt sociale, în maniera în care este un cocktail zgomotos, la care treci rapid de la o conversație la alta, guști pentru câteva minute relatarea nebunească sau gluma bună a unui individ, dar pleci epuizat la sfârșitul serii. Acestea sunt spații construite, înainte de toate, pentru a face profit. În această privință nu mai suntem naivi. Și, în calitate de gazde ale conversației noastre, companiile care le-au creat

au favorizat un anumit tip de discuție și au limitat posibilitățile pentru alte tipuri. Acest lucru este intenționat. Și cu toate că noi vedem în continuare aceste instrumente ca pe un mijloc de conectare, știm – intuitiv, la acest moment – ce forme de exprimare atrag like-urile și semnele aprobatoare care sunt răsplata dopaminică pentru participare. Trebuie să creăm un conținut care declanșează sentimente puternice: mânie, tristețe, dezgust.

Dacă mediile de socializare ne-au transformat în niște indivizi a căror atenție poate fi atrasă cu ușurință, târându-ne de-a lungul unor șiruri nesfârșite de fotografii și comentarii bombastice, implicațiile pentru mișcările sociale nu ar trebui să fie prea greu de înțeles. De la „Primăvara Arabă” care a început în 2010 până la #MeToo de la sfârșitul deceniului, mișcările care au fost create pe mediile de socializare s-au transformat ele însele pentru a se potrivi cu forma acestor mijloace de amplificare – rafalele puternice de informații sunt menite să atragă atenția și să satisfacă din punct de vedere emoțional, dar rareori sunt construite pentru a dăinui. Conversațiile noastre digitale par adeseori că au loc la megafoane – o acțiune lipsită de orice intimitate reală. Mișcările noastre, acele creuzete ale schimbărilor radicale, au și ele acum această calitate.

În săptămânile de după investirea lui Donald Trump, m-am dus la proteste aproape în fiecare săptămână. Erau vremuri în care toți cunoscuții mei simțeau nevoia *să facă* ceva, să canalizeze șocul victoriei lui Trump – nu era încă o indignare deplină, ci doar un șoc – către o formă de acțiune civică. Nu-mi plăcuse niciodată să merg la demonstrații, dar atunci am ieșit cu soția și cu fetele mele (care și-au făcut propriile pancarte; pe una dintre ele era scris cu vopsea roșie picurată „Dragostea, Nu Ura, Face America Măreață”). M-am simțit bine să fiu alături de alți oameni, mărșăluind prin centrul Manhattanului.

Dar am observat totodată, într-un moment de cinism sau de luciditate, că toți cei din jurul meu își făceau poze cu telefoanele mobile. Am procedat și eu la fel; fotografiile erau făcute, desigur, pentru a fi împărtășite în mediul online. După acele prime câteva săptămâni, nu am mai mers la niciun protest, dar imaginile cu fetele mele și pancartele lor încă se mai află pe Facebook. Ajunsesem la cel de-al treilea act al lui Alinsky.

Cu toată puterea pe care mediile de socializare au transmis-o mișcărilor de protest, permițându-le să se mobilizeze cu o viteză uimitoare și la o scară fără precedent – aducând pe toată lumea în piață sau în centrul Manhattanului doar în câteva ore –, ele le-au împiedicat totodată să se dezvolte. Paradoxul, așa cum descrie Zeynep Tufekci în cartea ei, *Twitter and Tear Gas [Twitterul și gazul lacrimogen]*, este că megafonul poate să-i facă „complet atenți” pe activiști „atunci când aceștia au o scurtă istorie comună a confruntării colective cu diverse provocări sau nu au deloc o asemenea istorie”². Se poate trece peste munca grea de construire a unor ideologii și structuri organizaționale, de formare a unei identități puternice și de stabilire a unor obiective, creându-se mișcări cu profunzimea și rezistența unui emoji reprezentând un pumn ridicat.

Ceea ce se pierde în cele din urmă – pentru că pe Facebook și Twitter nu e loc pentru așa ceva – este incubarea.

Nu este vorba de faptul că ea nu poate avea loc pe internet. Alegerea lui Donald Trump a fost, într-o anumită măsură, dovada organizării cu succes a lumii subterane a supremației albe și misoginismului caracteristice drepte extreme. Vederile lor erau prea toxice pentru majoritatea oamenilor, astfel că și-au creat propriile universuri închise sau au fost obligați să intre în ele, mai întâi pe site-uri precum Reddit, care a menținut vechea structură de *chat room* de la începutul internetului, și apoi pe 4chan sau 8chan sau pe platforme și mai obscure ca,

de exemplu, Gab. Ei au continuat să sară în gropi și mai adânci în care puteau să se stimuleze reciproc, să întrețină teorii conspiraționiste, să discute despre cea mai bună cale de a-și face cunoscută perspectiva unui public mai larg, să testeze meme și să concureze pentru funcția de conducere. Multe dintre intrigile care au fost alimentate acolo – invadarea granițelor, forțele abjecte care controlează bogățiile și mass-media, îngrijorările legate de emasculară indusă de feminism – aveau să-și găsească în cele din urmă drumul spre cultură prin gura președintelui.

Aceasta a fost o incubație de necesitate, pentru că ideile sunt atât de nocive, încât întorcem capul pentru a nu le vedea și ne întrebăm apoi cum au putut să fermenteze neobservate. Am văzut acest lucru în cazurile pornografiei infantile de pe Dark Web și acțiunilor de recrutare desfășurate de ISIS, iar acestea sunt genul de exemple care ne vin în minte doar când ne gândim la spațiile închise în prezent. Este un lucru regretabil, deoarece, asociind aceste colțuri izolate doar cu lucrurile cele mai distructive și mai oribile, le ignorăm valoarea, în special pentru acele forțe pro-sociale care au atâta nevoie de asemenea spații.

Să ne gândim la Black Lives Matter, după toate standardele una dintre cele mai de succes mișcări din ultimii zece ani. A început pur și simplu ca un hashtag în 2013 și a cunoscut perioade de avânt și de stagnare – vizibilitatea ei ajungând la punctul maxim în 2020, când au avut loc o serie de evenimente (adeseori filmate) în care poliția a acționat într-un mod extrem de violent.

Mediile de socializare au permis activiștilor să introducă și apoi să întărească pentru o audiență enormă o idee – ideea șocant de evidentă că umanitatea oamenilor negri trebuie luată în serios. Potențialul unui mediu care produce o asemenea

viralitate, care poate stabili o agendă, nu poate fi subestimat. El ne-a împiedicat să mai trecem cu vederea acele părți ale istoriei noastre colective care fuseseră ignorate. În acea vară a anului 2020, a existat un fel de frenezie, benefică, care i-a împins pe oameni să demonstreze en masse, să-și pună în fața casei pancarte cu respectivul hashtag, să se gândească la și să discute despre rasă. Unele simboluri considerate inviolabile, precum stelele și dungile steagului Confederației, au ajuns să fie etichetate drept infame, aproape instantaneu, de foarte mulți americani. Și apoi vara a luat sfârșit.

Apare o idee, urmată de o acumulare lentă de putere. Iar activiștii Black Lives Matter au ajuns să înțeleagă modul în care mediile de socializare o obstrucționau pe aceasta din urmă. Unde puteau ei să-și expună obiectivele comune? Unde puteau să-și formuleze strategia și să treacă de la emoție la ideologie (care, în această mișcare, a transformat reforma în revoluție)? Unde puteau să se pregătească pentru victorii politice, să se organizeze pentru a alege legislatori empatici sau să desfășoare proteste pentru a atinge obiective specifice, locale, fie ele și șubrede? Unde se puteau întâlni pentru acea sarcină mai grea a reconfigurării și rearanjării structurilor care susțineau acele simboluri distruse?

Am aflat de incubare pe vremea când îi studiam pe disidenții Uniunii Sovietice. La fel ca adepții dreptei extreme – și totuși, evident, atât de diferit de aceștia –, ei au fost obligați să-și creeze propriile spații, mult mai private, pentru a comunica unul cu altul. Statul controla literalmente toate mijloacele de publicare, mergând până la înregistrarea fiecărei mașini de scris, astfel că o literă tastată putea fi atribuită unui proprietar. Samizdatul a fost soluția lor. Făcut din hârtie de coji de ceapă (uneori erau tipărite până la 10-15 pagini o dată) și trecut din mână în mână, acesta a devenit maniera disidenților de a

construi și de a menține o opoziție împotriva statului totalitar. Ei scriau despre evenimentele la care asistau, alcătuiind liste cu încălcări ale drepturilor omului și civile. Au redactat eseuri despre ce trebuiau să facă și altele care le combăteau pe cele dintâi. Și, de asemenea, au fost traduse și puse în circulație scrieri din Occident. Rețeaua s-a format și s-a întărit în jurul acestor lucrări. Era periculos să scrii – dacă erai prins cu samizdat, puteai fi trimis undeva în estul îndepărtat –, dar acest lucru nu a făcut decât să-i îndârjească pe disidenți.

Pornind de la samizdat, ei au construit o societate civilă din umbră care le permitea să gândească și să se exprime liber atunci când mediul opresiv în care trăiau făceau aceste activități imposibile. Această situație a continuat zeci de ani. Iar când Uniunea Sovietică s-a prăbușit în cele din urmă – un eveniment precipitat înainte de orice de economia slabă a țării –, exista deja incubată o idee alternativă a ceea ce înseamnă să fii cetățean, exprimând o serie de valori care aveau să devină curând norma (cel puțin până la noul autoritarism al lui Vladimir Putin, în anii 2000). Samizdatul și idealurile pe care le ținea la foc mocnit dincolo de suprafață i-au împiedicat pe liderii sovietici, odată ce țara a făcut implozie, să-i lase pe ruși să moară de foame sau să treacă peste ei cu tancurile – viziunea disidenților era acolo, conservată, și nu putea fi strivită cu ușurință.

În perioada în care am lucrat în arhivă, de câte ori atingeam foile de hârtie aproape transparente, simțeam fragilitatea lor și priveam literele negre îngroșate, eram izbit de eficacitatea samizdatului. Tipul acesta de scriere cerea concentrare. Riscul imens pe care-l implica crearea lui te obliga să te gândești foarte atent la ceea ce voiai să spui. Și, de asemenea, facilita un dialog. Paginile însele conțineau multiple voci, numeroase dezbateri, toate situate între granițele proiectului lor mai larg.

Samizdatul a produs o lume privată pentru disidenți. În ea nu puteau intra decât cei care primiseră o copie. Aceasta le dădea libertatea de a face greșeli, de a încerca concepte noi, de a fantaza despre o lume nouă, mai umană. Și ei controlau aceste pagini. Nimeni altcineva nu dicta forma samizdatului și nu limita conținutul lui. Dacă cineva avea un poem provocator despre Brejnev pe care voia să-l răspândească sau un eseu despre posibilele avantaje ale capitalismului, nu trebuia decât să găsească hârtie și o mașină de scris (de regulă de pe piața neagră), și rețeaua îl prelua și îl difuza.

Mediul pe care îl folosim pentru conversație modelează tipul de dialog pe care îl putem avea și chiar trasează granițele gândirii noastre. Aceasta a fost intuiția remarcabilă a lui Marshall McLuhan: tranziția de la cultura orală la cea scrisă și apoi la cea electronică a produs o schimbare a modului în care oamenii procesau realitatea și i-a schimbat și pe ei.³ În anii 1980, Neil Postman, în a sa *Amusing Ourselves to Death*^{*}, a preluat ștafeta de la McLuhan și și-a îndreptat mâna asupra televiziunii, care, credea el, dăuna discursului public. „Forma sa exclude conținutul”, era maniera sa de a spune acest lucru; cu alte cuvinte, un mediu era un container care putea să țină doar anumite gânduri și nu altele.⁴ În opinia lui, caracterul vizual imediat al televiziunii excludea argumentul rațional, pe care cuvântul tipărit îl facilitase atât de bine. Ce părere ar fi avut despre TikTok, putem ghici lesne.

Dar ce exclud și ce promovează mediile de socializare? Dacă abordăm aceste moduri de comunicare devenite acum omniprezente din acest punct de vedere, devine evident că,

---

* Carte apărută și în limba română cu titlul *Distrația care ne omoară*, traducere de Silviu Man, Anacronic, 2016 (n.r.).

în general, ele nu permit ideilor radicale să persiste, să capete lent coeziune. Iar mizele sunt mari. Chiar dacă la momentul acesta ne arătam foarte surprinși când titanii din Silicon Valley afirmă că rațiunea de a fi a platformelor lor este „să schimbe lumea”, noi am încetat de fapt să ne mai gândim la orice alte mijloace prin care lumea ar putea fi schimbată. Platformele predomină. Și credem în mod eronat că sunt echivalentul cafelelor din secolul al XVIII-lea (unde democrația, alimentată de cofeină și ziare, a fost într-adevăr incubată). Dar ele nu sunt benefice celui mai important pas din procesul schimbării, căci doar permit ideilor să pâlpâie și apoi să se întoarcă în întuneric.

Istoria revoluțiilor este însă lungă și plină de alte posibilități. Cum ar trebui să privim samizdatul și toate celelalte mijloace comune de interacțiune prin scris care au facilitat formarea unor identități și opinii în opoziție – lungul curent clandestin care a existat cel puțin de la inventarea tiparului mobil până la camerele de chat AOL? Sau scrisorile, petițiile, manifestele, ziarurile mici și fanzinele? Marile cărți scrise de mari oameni eclipsează aceste supape subterane, dar ele se află pur și simplu de cealaltă parte a memoriei noastre vagi despre tot ceea ce a apărut înainte de internet, sunt încă acolo și încă vizibile, o metodă alternativă de a înțelege cum poate un mediu să aducă împreună oameni.

Această carte s-a născut din impulsul de a revendica această resursă nefolosită și de a vedea dacă ea poate oferi lecții sinelui nostru istovit din acest secol. „Minunile tehnologiei comunicării din ziua de azi au produs o conștiință falsă despre trecut”, scria Robert Darnton, istoricul de la Harvard, „sentimentul că comunicarea nu are o istorie sau nu a avut nimic important de luat în seamă înainte de epoca televiziunii și a internetului”⁵. Darnton însuși și-a petrecut o bună parte din cariera sa încercând să înțeleagă modul în care a

fost incubată Revoluția Franceză. Într-una dintre cărțile sale, el analizează modul în care frânturile de poezie care luau în derâdere monarhia – trecând din mână în mână și din buzunar în buzunar printre studenți, clerici și funcționari – au ajutat la producerea acelei radicale schimbări de mentalitate care a condus la revoltă.

Am vrut să mă întorc la asemenea momente de început, la nașterea revoluției științifice, la agitațiile anticolonialiste sau la cel de-al treilea val al feminismului, și să caut mijlocul care a condus către primul act. Aceste istorii pot părea, la un anumit nivel, familiare – ele sunt cunoscute probabil pentru consecințele care au schimbat lumea –, dar fiecare conține o anumită înțelegere cu privire la ceea ce ajută la apariția ideilor radicale. Vom urmări acest din urmă aspect, ne vom îndrepta atenția asupra călimării cu cerneală așezate pe biroul unui aristocrat din secolul al XVII-lea, a aburului care iese dintr-o tiparniță din Accra anilor 1930, a foarfecii și lipiciului din dormitorul unei adolescente din anii 1990. Aceste istorii sunt distincte, dar, așezate una peste alta, devin un fel de palimpsest prin care, dacă ne uităm, putem vedea modele, și chiar adevăruri, referitoare la ceea ce a permis dezvoltarea celor mai periculoase și mai eliberatoare concepte.

Formele pre-digitale de comunicare necesitau răbdare. Pentru că era nevoie de timp să fie produse și apoi transmise de la o persoană la alta, ele au încetinit lucrurile, favorizând o acumulare treptată de cunoștințe și legături. Ele au imprimat, de asemenea, o coerență, un mod în care ideologiile și sentimentele diseminate puteau fi transformate într-o unică și irezistibil de nouă perspectivă. Cei care se alăturau unor asemenea conversații, care erau deliberate și necesitau probabil mai mult efort pentru a fi produse, dobândeau un sentiment mult mai ferm al identității și solidarității care, la rândul

său, le dădea frâu liber imaginației cu privire la cum ar putea să ordoneze lumea într-un mod diferit. Odată cu exercițiul imaginativ, veneau dezbaterile, perfecționarea argumentelor și efectuarea unor pași concreți în direcția unor obiective împărtășite. Acestea erau niște mijloace de comunicare care ofereau concentrare – care le permiteau oamenilor să ia nemulțumirea lor față de un set de reguli și convenții și să o ascută, transformând-o într-o suliță. Și, poate cel mai important lucru, activiștii, disidenții și gânditorii care foloseau aceste unelte aveau control asupra lor. Ei creau platformele – și ca atare puteau să le stabilească parametrii și să se asigure că îi vor ajuta să-și atingă obiectivele.

În toate aceste istorii, voi adăuga mai multe straturi din trecutul nostru foarte recent, de la mișcările pe care le-am văzut cu propriii noștri ochi sau pe care le-am urmărit online, ale unor revoluționari eipteni și adepților purtători de torțe din grupurile de supremație albă. Un mediu care se mișcă rapid, traversând rețele vaste, privilegiind publicul și actul performativ, preluând fluxuri constante și variate de informații, va fi întotdeauna bun pentru răspândirea rapidă și pe scară largă a ideilor. Dar, în opinia mea, contrastul cu formele de comunicare ce rafinează și, de fapt, permit apariția acelor idei este izbitor. Lucrurile ar trebui să arate diferit după ce ne-am îndepărtat de secolul al XVII-lea.

Odată ce am identificat acel lucru de care *este* nevoie, următoarea întrebare este, evident, cum îl găsim, astăzi, între granițele vieții noastre online. Nu ne putem deconecta de la internet. Dar putem să evaluăm mai bine aceste containere digitale pe care le folosim și să recunoaștem lucrurile pe care le exclud. Și acolo unde dăm de căldura intensă a incubării, nu trebuie să presupunem că ea nu poate servi decât unor scopuri sumbre. Istoria, vom vedea, ne spune exact contrariul. În acele

prime două acte, în liniștea în care revoluțiile nu sunt altceva decât niște conversații calme între cei nedreptățiți și visători, se află începutul schimbării progresive. Trebuie să descoperim sau să creăm din nou scenele pe care se pot desfășura acele acte. În caz contrar, riscăm să avem un viitor în care posibilitatea unor realități noi, a unor moduri alternative de a trăi împreună va rămâne pur și simplu dincolo de înțelegerea noastră.

1

Răbdarea

AIX-EN-PROVENCE, 1635

Este patru dimineața și lună plină. Odată cu ploaia mărunță, o lumină gălbuie cade peste o mână de oameni agitați care stau pe acoperișul casei unui aristocrat, măsurând și notând totul. Printre ei se află un preot local și un legător de cărți, care se uită pe rând la cerul nopții printr-un telescop lung de aramă, în vreme ce un alt grup acționează frenetic brațul unui cvadrant, măsurând altitudinea diferitelor stele. Într-un colț, un monument al serenității, se află un artist cu albumul de schițe și cărbunele lui, desenând luna în momentul în care o umbră începe să o păteze. În cele din urmă, eclipsa își face apariția.

Dirijorul acestei întregi activități a întârziat, dar urcă încet pe o scară, gâfâind. Are arsuri la stomac, ca mai întotdeauna după câte se pare, iar vederea îi este atât de slabă, încât nu poate zări decât la câțiva metri în fața lui. Cu toate acestea, refuză ajutorul. El este Nicolas-Claude Fabri de Peiresc, stăpânul acestei case, filosof al naturii și, cel mai important, o punte de legătură între mințile cele mai strălucite ale Europei. În cazul de față, el este, de asemenea, un bătrân bolnav care a așteptat vreme de două decenii acest moment.

Dar nu se poate bucura de el cu adevărat. Peiresc nu este genul de om care savurează un vis realizat.¹ Este un model de autodisciplină, chiar și în ceea ce privește mâncarea și hainele sale. Nu poartă niciodată mătase. Dacă bea vin, trebuie să fie alb și îndoit puternic cu apă. Singura hrană pe care și-o permite în exces este pepenele verde, și asta, susține el, deoarece este

benefic pentru sănătate. Este plin de îndoieli legate de acest experiment ambițios. El implică zeci de participanți amatori, aflați la sute de kilometri unii de alții, care observă simultan un fenomen celest și notează cu acuratețe ceea ce văd. El însuși i-a recrutat pe toți, a corespondat cu ei luni întregi, ajutându-i să treacă peste prejudecățile și temerile lor, convingându-i de importanța scopului lor mai larg: să colecteze date care, la final, vor oferi o măsură corectă a longitudinii. Dacă reușesc, vor redesena harta lumii cunoscute.

Dar eșecul pare foarte probabil, chiar și în ochii lui. Dovada vine chiar prin luneta sa. Peiresc rugase trei localnici să urce pe un deal din apropierea orașului Aix-en-Provence, pentru a înregistra evenimentele nopții. Aveau să-și semnalizeze sosirea la fața locului aprinzând un foc. În timp ce eclipsa înaintea-ză, el se uită cu atenție, dar nu vede nici cea mai mică licărire în depărtare.

Începe să se gândească la toți ceilalți observatori. Părintele Michelange de Nantes se află pe un vârf stâncos din Siria; un diplomat, François Galaup de Chasteuil, este în Liban; un alt misionar, Agathange de Vendôme, în Egipt; Thomas d'Arcos, fost prizonier al piraților berberi convertit la islamism, în Tunisia; și pe continent, o mulțime de prieteni cărturari din Italia, Franța, Germania și Țările de Jos. Participă chiar și un preot iezuit din Quebec. Dacă nu vor reuși nici ei să ajungă?

Mai târziu în acea dimineață, în cabinetul său înșesat cu lucruri și căptușit cu nenumărate covoare purpuri și tablouri în ulei sumbre, Peiresc se dedică unei activități care îi ridică moralul chiar și în cele mai negre momente: scrie o scrisoare. La fel ca de atâtea alte ori în viața sa solitară, pana, cerneala, hârtia și câteva momente de liniște îi permit să intre într-o comunicare continuă cu zecile lui de prieteni, dintre care pe cei mai mulți nu i-a întâlnit niciodată în persoană și nici nu îi

va întâlni. El îi enumeră motivele anxietății sale lui Pierre Gassendi, preotul-cărturar, unul dintre principalii săi colaboratori. Era prea înnorat în noaptea aceea. Echipa lui nu era pregătită. Din cauza „grabei”, echipa de pe acoperiș ajunsese chiar „să se uite la partea greșită a cvadrantului pentru a calcula”². În ceea ce-i privește pe oamenii de pe deal, reușise între timp să afle ce se întâmplase cu ei: „A început să plouă și, speriați de tunete și fulgere, s-au refugiat într-o mănăstire, fără a avea apoi curajul sau dorința de a se întoarce pentru a indica cel puțin apusul lunii.”³ Seria lamentărilor continuă, și el își înmoaie pana în cerneală și scrijelește pe hârtia galbenă cuvintele: „Toate pregătirile au fost în van.”⁴

Tiparnița, care nu atinsese nici măcar două sute de ani vechime la momentul acela, este considerată azi mijlocul de comunicare revoluționar al erei lui Peiresc. Capacitatea acesteia de a reproduce pamflete și cărți i-a permis unui disident precum preotul Martin Luther să-și propage opiniile și să câștige rapid adepți, fiecare text tipărit fiind aidoma unei șoaapte în urechea unui posibil convertit. Dar poșta a oferit o revoluție mai silențioasă. Timp de sute de ani, scrisorile au reprezentat o tehnologie avansată. Ele au fost primul caz de gândire ce călătorește, disociată din punct de vedere corporal de gânditor. Dar, începând de la Cicero și până la începutul epocii moderne, ele au circulat atât de lent și de neregulat dintr-un loc în altul, încât aduceau mai degrabă cu niște discursuri alternative decât cu fluxul unei conversații. Această situație s-a schimbat pe vremea lui Peiresc, când poșta a devenit rapidă și relativ sigură. Posibilitatea unei corespondențe regulate permitea acum colaborarea, precum și împărtășirea și dezbaterea teoriilor. Permitea acumularea lentă a cunoașterii care

vine din divergențele a doi oameni care fac schimb de idei și observații.

Pentru Peiresc, scrisorile erau elemente ale schimbului intelectual. Stând în biroul său asemenea unui păianjen mulțumit în centrul unei pânze vaste, scria și dicta în jur de zece scrisori pe zi. Ele au fost totodată singura lui moștenire, acesta fiind unul dintre motivele pentru care numele lui ne este necunoscut. Nu a publicat nicio carte, dar când a murit, la doi ani după eclipsă, a lăsat în urmă 100 000 de bucăți de hârtie sub formă de telegrame, însemnări și note de lectură, reprezentând munca lui de o viață.⁵

Acestea au fost gânduri în desfășurare. Scrisorile erau bune pentru configurarea unor concepte, fapt care le făcea deosebit de valoroase pentru un om care-și petrecea viața punând sub semnul întrebării dogme consacrate. Secolul al XVII-lea nu a fost o epocă potrivită pentru a face acest lucru printr-un salt uriaș, dacă nu doreai să sfârșești precum Giordano Bruno.⁶ Doar cu trei decenii înainte, călugărul dominican italian fuse-se dezbrăcat, legat de un rug și ars de viu în Campo de' Fiori din Roma pentru că afirmase că e posibil ca planeta noastră să nu se afle în centrul universului. Alții nu aveau decât să-și asume aceste riscuri, să sune din trâmbiță, dacă doreau. Dar nu aceasta era abordarea lui Peiresc. Egoul lui nu era imun la dorința de a avea o carte cu numele său pe ea, și avea planuri pentru multe. Dar mai ales pentru că era precaut, și pentru că nu-și găsea liniștea, scrisorile au devenit forma de exprimare pe care o stăpânea cel mai bine.

Acest experiment al eclipsei, deși elegant în opinia lui, împingea puterea epistolelor până la limitele ei. El încerca să facă o observație de grup cu o serie de corespondenți aflați în diverse locuri care, înainte de acest eveniment, nu-și puseseră niciodată întrebări despre lună sau măcar despre ce înseamnă

longitudinea. Peiresc petrecuse sute de ore scriindu-le – nenumărate pagini cu instrucțiuni trimise împreună cu diagrame și cu alte instrumente rudimentare de măsurare. El credea că mecanica lumii naturale avea să fie înțeleasă cumulativ, de-a lungul generațiilor, printr-un proces de verificare, corectare și verificare suplimentară. „Viața omului este scurtă, astfel că un singur om nu este suficient; este necesar să adoptăm observațiile multor alora din secole trecute și viitoare, pentru a stabili care se potrivește cel mai bine”, scria el cândva.⁷ Când venea însă vorba de colaboratorii săi cei mai îndepărtați, atât din punct de vedere geografic, cât și intelectual, munca depusă pentru a-i convinge să facă însemnări corecte și mai ales să aibă încredere în autoritatea propriilor ochi era de-a dreptul agonizantă.

Nu eclipsa în sine era importantă. Ea era doar un reper al timpului – un ceas uriaș pe cer, vizibil de pretutindeni. Dar Peiresc a sperat ca acest ceas să-l ajute să-și realizeze cel puțin unul dintre nenumăratele lui proiecte de o viață, lista scurtă a acestora incluzând o cercetare a unor instrumente antice de măsurare și cântărire, un studiu al calendarului roman de 345 de zile (avea în cabinetul lui cea mai veche copie a acestuia care se păstrase), un catalog al pietrelor prețioase pe care îl alcătuiuse împreună cu pictorul flamand Peter Paul Rubens, publicarea tuturor versiunilor samaritene ale Pentateuhului în ebraică, aramaică și arabă, precum și o istorie exhaustivă a Provenței.⁸ Dar proiectul longitudinii a fost probabil cel mai special. Înainte de toate, era ambițios; nu aveai cum să-l realizezi de unul singur. Dar obsesia lui cu longitudinea avea totodată un anumit scop practic: să calculeze lungimea și lățimea Mării Mediterane.

Era pasionat de întinderea aceasta de apă și de tot ce avea legătură cu oamenii și culturile care o înconjurau. Îl interesa fiecare detaliu. Într-una dintre rarele ocazii când a părăsit Aixul, a făcut-o ca să viziteze portul Marsilia. Acolo a putut să inspire aerul sărat și să privească lumea care mișuna pe docurile de lemn. Era curios să afle despre obiceiurile musulmanilor, samaritenilor și creștinilor răsăriteni, dar și despre cele ale grecilor antici. Odată i-a auzit cântând pe niște sclavi de la galerele unei corăbii ancorate în port și a căutat un muzician care să-l ajute să transcrie melodia în note muzicale, astfel că a putut salva cântecul „maurului negru”. Dar pentru Peiresc și pentru oricine altcineva, dimensiunile exacte ale mării au rămas sub semnul întrebării. Generații la rând, marinarii navigaseră cu greu din Strâmtoarea Gibraltar în jurul Cicladelor și apoi până la țărmul Imperiului Otoman, având la dispoziție doar familiaritatea moștenită cu linia de coastă, astrolabul și desene vechi de o mie cinci sute de ani.

Pentru exactitate, era nevoie de longitudine, dar astronomii și cartografii nu reușiseră să o calculeze de atât de multă vreme, încât, în 1598, Filip al III-lea al Spaniei a oferit chiar o pensie permanentă celui care reușea să o afle.⁹ Problema era de natură logică. Deși latitudinea putea fi stabilită prin măsurarea înălțimii soarelui la amiază, longitudinea necesita o observare simultană – oameni în cel puțin două locuri diferite care să se uite la un fenomen fix de pe cer și să marcheze cu exactitate când îl văzuseră fiecare. Diferența de timp, explica Peiresc într-o scrisoare, „era egală cu diferența de longitudine”.¹⁰

El a imaginat pentru prima oară o asemenea orchestrare a observației în 1610, când avea 30 de ani și tocmai terminase de citit senzaționala lucrare a lui Galileo Galilei, *Sidereus nuncius*, în care astronomul explica în detaliu descoperirile sale

telescopice, printre care se numărau și cele patru luni ale lui Jupiter. Cartea reprezenta o dovadă concretă a faptului că alte forțe acționau în univers și că Pământul nu era probabil atât de central; la urma urmei, lunile gravitau în jurul lui Jupiter fără să le pese prea mult de noi. Peiresc a fost la fel de uimit precum restul clasei intelectuale europene, dar ceea ce i-a atras atenția a fost utilitatea acestor luni îndepărtate. El a început să-și noteze și să traseze rotația lor în fiecare noapte, pe hârtie milimetrică făcută de mână, până ce a fost capabil să anticipeze mișcările lor (sateliții, scria el la puțină vreme, erau „exact unde îi plasaseră calculele noastre în parcurgerea orbitelor lor”).¹¹ Lunile puteau fi ceasul ceresc de care avea nevoie pentru proiectul său legat de longitudine. Peiresc și-a trimis în grabă tânărul asistent într-o călătorie pe Mediterana, de la Marsilia până la portul libanez Tripoli, cu opriri în insulele Malta și Cipru. În fiecare loc, acesta trebuia să observe planeta Jupiter și sateliții săi, în vreme ce Peiresc avea să facă același lucru în Aix. În teorie, compararea datelor lor avea să le furnizeze locul longitudinal exact al fiecăreia dintre opririle asistentului. Dar această primă încercare a eșuat lamentabil. La vremea aceea, telescoapele erau prea noi și prea inexacte pentru a surprinde detaliile necesare. La aceasta s-a adăugat și faptul că tânărul nu a fost prea fericit să se afle în acea excursie. Încă de la prima sa scrisoare „de peste mări”, el îi scria lui Peiresc: „Dacă mă ajută Dumnezeu să mă întorc acasă, marea nu o să mai aibă ocazia să mă numere printre supușii ei.”¹²

Trecuse un sfert de secol și Peiresc încă mai visa la calcularea longitudinii cu ajutorul observării simultane a cerului de către mai multe persoane. Dar, cu timpul, el renunțase la sateliții lui Jupiter în favoarea Lunii – aceasta fiind un punct de referință mult mai vizibil – și a noțiunii de observare a fazelor eclipsei prin telescop. Acum, la cincizeci și cinci de ani,

avea posibilitatea să înfăptuiască un asemenea experiment colectiv.

Născut într-o familie de magistrați și de mici proprietari de pământ din sudul Franței, Peiresc își petrecuse viața colecționând corespondenți. Mai întâi ca student la Drept și în călătoriile sale din Anglia, Țările de Jos și Italia (unde l-a întâlnit pe Galileo după o prelegere de matematică la Padova) și apoi chiar și după ce s-a întors la Aix-en-Provence pentru a ocupa o funcție în parlamentul Provenței, el nu a încetat niciodată să-și extindă rețeaua de relații.¹³ Astfel, de-a lungul timpului, a devenit un cetățean de frunte al autoproclamatei Republici a Literelor, o rețea de zeci și zeci de profesori universitari, aristocrați educați și clerici care se întindea în întreaga Europă. Împreună, aceștia explorau misterele recent descoperite ale epocii – astronomice, microscopice și geografice.

Republica era o asociație întemeiată pe cooperare, asemănătoare consiliului editorial al unei reviste științifice (înainte ca asemenea publicații și noțiunea de știință, așa cum o cunoaștem astăzi, să existe cu adevărat), care era menținută printr-o corespondență intensă. Membrii săi își scriau unul altuia despre variatele lor improvizații și teorii și își consolidau relațiile împărțându-și fosile sau desene anatomice. Anumite calități ce aveau să caracterizeze comunitatea științifică s-au format inițial prin aceste misive. Era „un laborator în care au fost elaborate și au trăit idei despre civilitate”, scria Peter Miller, unul dintre primii profesori universitari care au studiat scrisorile lui Peiresc.¹⁴ Și fiecare scrisoare în parte, așa cum o descria un alt istoric, ținea loc „de o conversație între gentlemen”, care îi permitea expeditorului „să producă intimitate și proximitate de la distanță, fără a-l antagoniza pe destinatar prin argumentul său”¹⁵. Autorii scrisorilor se îmbarcau împreună într-un proiect de căutare a adevărului obiectiv și erau unii

pentru alții asemenea unui birou de cliring, verificând teorii și schimbând informații. Scrisoarea ca vehicul al vocii, calibrată pentru a exprima politețe și prietenie, s-a dovedit o formă deosebit de utilă pentru această cercetare comună. Iar Peiresc își găsea întotdeauna tonul potrivit. Era o persoană plăcută și generoasă și manifesta o curiozitate autentică pentru descoperirile altora.

O Republică a Literelor existase într-o oarecare formă începând din Renaștere, o reînsoțire a unui concept clasic care își avea originea în opera lui Cicero. Dar ea s-a lansat cu adevărat în timpul Reformei și al războaielor religioase rezultate care au zguduit Europa în perioada 1500-1700. Pe parcursul acestor conflicte, călătoriile au devenit periculoase pentru călătorii. Și, în condițiile în care majoritatea universităților fuseseră cooptate de una sau alta dintre sectele aflate în conflict, Republica a devenit o instituție seculară de educație, mai presus de războaie. Peiresc și alții au tratat-o aproape ca pe un cult, entuziasmați de sentimentul că produceau cunoaștere într-un fel de ștafetă și o transferau de la o generație la alta. Așa cum scria René Descartes, filosof francez contemporan cu Peiresc, „În condițiile în care persoanele din prezent încep de acolo de unde s-au oprit altele înaintea lor, unind astfel viața și opera multor oameni, putem să ajungem cu toții mult mai departe decât ar fi în stare fiecare dintre noi”¹⁶.

Dacă vom parcurge rapid studiul făcut de Peiresc în Aix, vom înțelege cât de multă energie exista în Republica Literelor și cât de eclectică erau interesele ei. Scrisorile soseau la el acasă într-un flux constant, adesea de mai multe ori pe zi, iar plicurile emanau uneori mirosul greșos de dulce al oțetului, un dezinfectant împotriva ciumei. Adună, observă și compară. Aceasta a fost etica ce a ghidat practica membrilor Republicii, dintre care mulți, asemenea lui Peiresc, erau anticari, posesori